

Ranní ptáče dál doskáče... ale kam doskáčou sovy?

Individuální. Jedinečný. Takovými slovy lze charakterizovat každého z nás. Některé rozdíly jsou patrné na první pohled, někdo z nás je vysoký, jiný malý, někdo má oči modré, jiný hnědé. Ale existují i takové odlišnosti, které zůstávají našemu zraku skryty. Mezi ně můžeme zařadit také chronotypy. O existenci skřivanů a sov vyšlo mnoho článků. Ale jak jsou na tom skřivani a sovy v naší populaci? Na tuto otázku se snaží ve svém výzkumu odpovědět vědci z Národního ústavu duševního zdraví, kteří spustili celorepublikový výzkum s cílem získat co nejvíce informací o souvislostech mezi sledovanými jevy u jednotlivých chronotypů mezi dospělými jedinci a poodhalit zákonitosti sezónních změn.

Chronotypy určují naši jedinečnost

„Chronotypy, nebo také cirkadiánní preference, definujeme jako individuální načasování fyziologických, biochemických a psychologických proměnných, které úzce souvisí s cyklem spánku a bdění. Vychází z vrozených cirkadiánních rytmů, které odpovídají zhruba jednomu dni, tj. 24 hodinám, a jsou nejvíce ovlivněny střídáním světla a tmy. Toto načasování se odráží v celé řadě mechanismů, ať už mluvíme o produkci hormonů, kolísání tělesné teploty, rytmu příjmu potravy, nebo o střídání naší bdělosti s potřebou spát. Celý systém cirkadiánních rytmů je složitě propojený a z velké části se na něm podílí dědičnost,“ vysvětluje PhDr. Denisa Janečková, Ph.D. vedoucí pracovní skupiny pro chronotypy a spánkové zvyklosti Národního ústavu duševního zdraví (NUDZ).

Rozlišujeme tři základní chronotypy – ranní (ptáčata, skřivani), nevyhraněný a večerní (sovy). Je však nutné upozornit, že chronotypy nebývají stabilní a podléhají změnám. Výzkumy prokázaly, že se mění spolu s věkem, kdy v dětství převládá spíše tendence být skřivan, zatímco první velký zlom nastává v období puberty. Zde vlivem produkce velkého množství hormonů dochází k posunutí fáze spánku do pozdějších hodin, které se projevuje typickým pubertálním ponocováním. V období dospělosti bývá chronotyp ustálen v jednom ze tří typů a mění se naposledy v období stáří. Ne vždy jsou rozdíly během života markantní. Existují jedinci, kteří již od narození vykazují znaky typické pro ranní ptáčata a vydrží jim to po celý život. Stejně to může být i u sov. Problém nastává v situaci, kdy jsou jedinci s vyhraněným chronotypem nuceni vstávat v době, kdy na to není jejich tělo připraveno. Odborně se tento fenomén nazývá sociální jet lag a označuje stav, kdy nejsou lidské chronobiologické potřeby naplňovány v důsledku odlišných požadavků a tlaků společnosti.

Sovy jsou ohroženy více než skřivani

Dnešní společnost je nastavená na rytmus ptáčat (začátek výuky, pracovní doby), na sovy často nebere ohled. A ty pak trpí. Lidé s večerním chronotypem nejsou schopni usnout v dřívější hodinu, i kdyby se sebevíce snažili. Přesto jsou ráno nuceni vsávat v době, kdy pro ně z fyziologického hlediska ještě není ten správný čas. Naše potřeba spát roste spolu s produkcí hormonu melatoninu, ke které dochází po setmění. Pokud si tedy po západu slunce svítíme umělým světlem, naše tělo si myslí, že je stále den, a vylučování melatoninu je potlačeno. Pro potlačení melatoninu je nejvíce nebezpečné tzv. bílé světlo, respektive jeho modrá složka, která je bohatě zastoupena v moderních úsporných žárovkách, ale nejen v nich, modrou složku obsahují i všechna elektronická zařízení jako mobilní telefony, tablety, notebooky či televize. Používáním těchto zařízení či svícením nevhodnou žárovkou přispíváme k posunutí naší potřeby spát a tím pádem si narušujeme celý cyklus spánku a bdění. U sov, jejichž výkonnost narůstá se západem slunce, nastává paradox. Dostaly se do fáze dne, kdy jsou nejvýkonnější, ale protože je tma, blokují si melatonin umělým

osvětlením a pomalu se dostávají do začarovaného kruhu. A nezachrání je ani dospávání o víkendu.

„Studie z posledních let ukazují na souvislost mezi narušením délky či kvality spánku a vznikem mnoha onemocnění. Mezi ně bývají řazeny psychiatrické poruchy, metabolická a kardiovaskulární onemocnění, dále onemocnění pohybového aparátu či imunitního systému. Metabolická onemocnění patří mezi nejčastěji diagnostikované choroby a jsou příčinou či následkem mnoha dalších zdravotních komplikací. Bylo prokázáno, že sovy jsou na poruchy metabolického systému náchylnější a patří tím mezi rizikové skupiny zejména pro vznik obezity, diabetu mellitu druhého typu a metabolického syndromu. Jedním z vysvětlení může být zmíněný sociální jet lag, u kterého se ukazuje, že čím větší je rozdíl mezi tím, kolik hodin člověk spí v pracovních dnech a o víkendech, tím větší je riziko, že se u nich rozvinou metabolické problémy. Další možnou příčinou je posun jejich režimu směrem do noci, kdy se méně vystavují dennímu světlu a naopak více umělému. V této době také přijímají značnou část potravy. V neposlední řadě se rovněž ukazuje, že oproti ranním ptáčatům jsou méně fyzicky aktivní, což ke vzniku těchto zdravotních komplikací přispívá“ popisuje další autorka studie Ing. Mgr. Eva Fárková.

Změna času rozbíjí cirkadiánní rytmus

Desynchronizace rytmů se však netýká pouze sov. Zažíváme je každý z nás, a to dvakrát do roka. Blíží se období, kdy se bude měnit čas, konkrétně v noci ze soboty na neděli. Vědci upozorňují, že změna času je pro naše tělo nepřírozená. Dochází k rozbití našeho vnitřního sehraného biorytmu. Toto narušení je velmi často doprovázeno únavou, ospalostí, dezorientací, které mohou způsobovat krizové situace. Popisované jevy lze přirovnat k tzv. jet lag syndromu, který se projevuje nejčastěji při cestování, kdy v krátkém čase překročíme několik časových pásem. Vyrovnat se s takovou zátěží dá našemu tělu zabrat a může to trvat klidně více než týden. „Ve vědeckých kruzích se debatuje, proč se od posunu času ještě neustoupilo. Vzhledem k tomu, že jeho původní význam již neplatí, není potřeba u tohoto fenoménu setrvávat. Důkazů o jeho škodlivosti je mnoho a v některých zemích již změny času zrušeny byly. Ustálení jednotného času po celý rok by mohlo předcházet rizikovým situacím, ke kterým může docházet v době, kdy naše tělo bojuje, aby se vyrovnalo s takto intenzivním zákrokem,“ dodává dr. Janečková.

Výzkum má pomoci sovám

Z výsledků studií vyplývá, že rozvržení denních a nočních aktivit může vést k posunutí fáze cyklu spánku a bdění. Stanou-li se zmínění činitelé pravidelnou součástí našeho života, vedou k pomalým změnám v organismu, které se mohou zpočátku zdát jako neškodné, avšak v závislosti na senzitivitě biologických procesů mohou nastartovat nezvratné změny. Je tedy nejvyšší čas, aby společnost sovám nabídla pomocnou ruku.

Součástí této pomoci je i právě probíhající výzkum, kterého se mohou zúčastnit všichni dospělí jedinci, žijící na území České republiky, stačí si najít chvíli na vyplnění internetového dotazníku. „Zájemci o účast ve studii mohou vyplnit sérii krátkých dotazníků, které naleznou na webových stránkách Národního ústavu duševního zdraví, konkrétně zde: <http://forms.nudz.cz/fill/default/sIkOkj97jpeTS0Y>. Výzkum je zcela anonymní a jako poděkování dostanou účastníci vyhodnocení svého chronotypu a také další rady, které jim mohou pomoci lépe spát. Od studie očekáváme hlavně to, že nám pomůže odpovědět na otázku, jaké se vyskytují souvislosti mezi sledovanými jevy u jednotlivých chronotypů v naší populaci, abychom mohli lépe cílit preventivní programy a zvýšit tak povědomí nejen odborné veřejnosti o tom, jak moc je pro nás kvalitní spánek důležitý,“ shodují se autorky studie.